

מאיר פעיל הסיבה הגרעינית לשלום עכשיו

הבה נניח כי הגענו למצב בו שורר מאזן אימה גרעיני במזרח התיכון. הווה אומר: גם ישראל וגם אחדות ממדינות ערב רכשו חימוש גרעיני אסטרטגי. הבה נמשיך להניח כי מצב האימה, אי השלום, בין העולם הערבי לישראל ממשיך לשרר.

לפי עניות הערכתי, במצב הזה יהיה לעולם הערבי יתרון מוחלט על פני ישראל, וישראל תימצא נחותה בשני תחומים: התחום המדיני והתחום הצבאי.

התחום הראשון הוא תחום העימות ברמה המדינית. אם עיקרי הפסיכולוגיה והתבונה של המין האנושי יתפקדו בסכסוך הערבי-ישראלי, הצדדים היריבים לא יטילו בחפזה חימוש גרעיני, אלא ישתמשו בו לאיום, להתרעה, להפחדה, לטפח מה שנקרא באנגלית "מאזן אימה" – Balance of Terror.

הבה נבדוק מי יפחד יותר: ישראל ככל שיהיה לה חימוש גרעיני, לא תוכל לאיים בהכחדת העולם הערבי. היא תוכל לאיים בגרימת נזק משמעותי, לאחת, שתיים, שלוש מדינות ערביות, לכל היותר; במכה הראשונה, אם אנחנו ניזום, או במכה השנייה, אם אנחנו נתקיים לאחר המכה הראשונה, שתבוא מצד אויבנו. יכולת האיום הגרעיני שלנו על העולם הערבי תבטא בגרימת נזק כבד מאוד, קשה מאוד, לחלק מארצות ערב, לא לכולן. בעוד שעוצמה גרעינית מינימלית, ולו גם קטנה, שתמצא אצל הערבים, יכולה לאיים על עצם קיום המפעל הציוני. שלושה ארבעה ראשי נפץ גרעיניים על גוש דן, ועוד שניים על אזור חיפה, והמפעל הציוני שבק חיים לכל חי. הנשק הגרעיני יעניק לעולם הערבי בפעם הראשונה בהיסטוריה של הסכסוך הערבי-ישראלי, את האמצעי-הצבאי לאיים על עצם קיומה של ישראל, יעד שלא הצליחו עד היום לממשו באמצעים קונבנציונאליים. מסקנה: כל מנהיג ישראלי, ולו גם הקנאי-הלאומן ביותר, בנתונים של מאזן אימה גרעינית במזה"ת, ימצא את עצמו במצב שהוא יחשוש הרבה יותר לגורל ישראל מאשר הקונצנזוס של המנהיגים הערביים יחשוש לגורל ארצותיהם. כתוצאה מהחשש הקיומי הזה, תחת המעטה של האימה הגרעינית, תימצא כול המנהיגות הפוליטית הישראלית, בנסיבות אשר בהן יהיה לה הרבה פחות חופש פעולה וחופש תימרון פוליטי, מאשר היה לה היום. לעולם הערבי יהא קל יותר ללחוץ על ישראל ולתמרן אותה, בסיוע בינלאומי ובלעדיו. מה גם שאין שום סיכוי סביר שהעולם הערבי יהפוך למדינה מלוכדת אחת, ובעימות הפנימי שיהיה תמיד בין הערבים כלפי ישראל, כמעט תמיד הקנאים יותר, הניצים יותר (דוגמת לוב או אלג'יר של היום) יהיו הדומיננטים, הקובעים יותר, כאשר בתק-מודע, לא אכפת להם שישראל תסתבך במסגרת "ותמות נפשי עם פלישתים", תזרוק במכה שניה או במכה ראשונה כמה ראשי נפץ גרעיניים על מצרים על סוריה או על סעודיה.

אלה מתוכנו החושבים כי מאזן האימה הגרעיני בין העולם הערבי וישראל, יהיה דומה למאזן אימה גרעיני המתחולל בין ברית-המועצות לארה"ב, או בין בריה"מ לסין; טועים טעות חמורה. במציאות שבינינו לבין העולם הערבי, כושר הספיגה של ישראל לעומת כושר הספיגה של העולם הערבי, הוא קטנטן, לכן כושר האיום הערבי הגרעיני יהא גדול יותר. אימת הגרעין שתיפול על מנהיגינו תהא הרבה יותר גדולה, ולכן הם יאבדו המון מחופש הפעולה שלהם.

אימה פאראנויית מעין זו הביאה להחלטה של ממשלת ישראל להפציץ את הכור הגרעיני ליד בגדד. עד 1980 סברו המנהיגים שלנו, כי רק לישראל יש אופציה גרעינית ולערבים אין. משהחלה להסתמן אופציה גרעינית אצל מישחו במדינות ערב, פקיסטאן ואח"כ עיראק, הבחינה ההנהגה המדינית שלנו כי גם אם יהיה לנו נשק גרעיני, בעצם אין לנו תשובה לאיום גרעיני ערבי. שהרי איום גרעיני ערבי יהיה יכול לאיים בקלות יחסית על עצם קיומה של ישראל, בעוד שאיום גרעיני ישראלי נגדי יכול לאיים רק בגרימת נזק חמור לערבים. לכן קפצו בשקיקה להפציץ את הכור העיראקי. פתאום התברר שכל הפרוייקט של דימונה, ושל חלום האופציה הגרעינית הישראלית אינו נותן כל מענה לאופציה גרעינית ערבית.

הפרוייקט של הכור בדימונה הוא, איפוא, בזבוז ענקי של משאבים. אינני יודע אם הוא החיש את האמביציה של הערבים לרכוש נשק גרעיני. אם הוא

יחסי הכוחות שבין 100-120 מיליון ערבים, לבין 3 מיליון יהודים, ואלה שמאחוריהם. מתבטאים כאן ערכים כמו: אומץ, הקרבה, הסולידריות של העם הערבי עם אחיו, הנכונות שלו להקריב את עצמו למענם; ערכים במישור התרבותי, ההיסטורי והפסיכולוגי. נגד רצון מלוכד כזה לא יעמדו לדעתם – היהודים.

מתוך ערנות לניתוח הזה, המקובל אגב על כל חוקרי הפאן-ערביות, אני מבקש לשאול מה קורה כאשר מול ערכים כגון גיוס רצון, התלהבות, סולידריות וכיוצא באלה, עומדת פצצה אטומית? כמובן שאין לשכמותם אז ערך, משום שבעוד שיחסי הכוחות שבין מאה ועשרים לבין שלושה, מותירים אצל המאה ועשרים את התחושה ואת החובה להתגייס מול שלושה האלה; משום שאחרת ישאלו הכל: כיצד מוותרים מאה ועשרים לשלושה, ביחוד שהאחרונים נחשבים לבלתי לגיטימיים, לחסרי שורשים ולחסרי אחיזה. משוואה זאת נמצאת, לדעתי, במצב קשה מאד, ברגע שמעמידים מולה טמפרטורות של 200 מיליון מעלות, ופטריות של הירושמה. יתר על כן, אני מרחיק לכת בנייתוח ואומר שמן הבחינה הפסיכולוגית העיקרית, המונחת בלב הסכסוך, חובה זאת להיפטר מן הסרטן הציוני, היתה מראשיתה לגבי ההנהגות הערביות עניין קשה לביצוע, למרות שהיתה להן לגביה מחויבות פומבית.

מנקודת מבט זאת, כאשר מופיע בצד הישראלי נשק הגרעיני (או שהוא נחשב לקיים בצד הישראלי), הוא פוטר במידה ניכרת, מבחינה פסיכולוגית ופוליטית גם יחד, את הצד הערבי מן המחויבות המורכבת הזאת אשר קשה לשלוט בה ושאיפילו אדם כריזמטי ונבון מאוד מסוגו של נאצר בזמנו, איבד את השליטה עליה ב-67. וכאן ברצוני לחזור לגישה האתנוצנטרית, אבל בהיפוכה, כלומר, כשם שמאיר פעיל חושב על גוש דן, הוא צריך להיות מספיק טולרנטי כדי להניח שמנהיג מצרי אחראי יחשוב על גוש דן שלו. כלומר הטענה הזאת שפצצה אטומית תיתן בידי הערבים את האמצעי הסופי להשמדת ישראל, אינה מביאה בחשבון שמנקודת ראות ערבית, פצצה אטומית נותנת בידי ישראל אמצעי לגרימת נזק בלתי נסבל, הקרוב במימדיו להשמדת עם, למדינה כמו מצרים. ומקובל בין החוקרים העוסקים בכך, שמלחמת יום הכיפורים, למשל, היתה מלחמה מוגבלת, על השוליים של השטחים שבידי ישראל, בגלל הדימוי הערבי שבידי ישראל יש אופציה גרעינית צבאית.

ואצלנו נוצר ביניים פרדוכס מעל גבי פרדוכס, שמאיר פעיל בעצמו הפך משחק לו, בשל טענתו בדבר הצורך בביטחון קונבנציונאלי. שכן אם צריכים אנו ביטחון מסוג זה, ודאי אסור לנו אז להחזיר שטחים. ואם הוא מציע להחזיר שטחים, עמדתו סותרת את עצמה. שכן מה שיקרה יהיה שנישאר בלי עומק אסטרטגי, ומול פצצה אטומית ערבית, והיות ואנחנו מניחים שהערבים הם אנשים לא רציונלים ומסורפים, כפי שהם מניחים לגבינו, אז אין שום ספק שהם יזרקו את הפצצה, בעוד שאנחנו הרציונלים, לא נעשה זאת בעצמנו לעולם.

האם המנהיגות הערבית, הפרגמטית יחסית, לקחה ברצינות את האופציה הגרעינית של ישראל? – התשובה היא: כן. יש בידינו כל האינדיקטורים, הפומביים והאופרטיביים לכך והדברים באים לידי ביטוי פומבי בויכוח שהיה לנאצר עם קדאפי, כפי שמצטט אותו מוחמד חסנין הייכל, בספר "הדרך לרמאדן". שם נאמר שקדאפי בעלותו לשלטון (ב-69) בא לקהיר ואמר: אחי ג'מל, הנה כל המשאבים המוגבלים של לוב לרשותך, לצורך השמדתה של ישראל, זה רעיון המקובל על כולנו. אמר לו נאצר: (על-י הייכל) – להשמיד את ישראל לא בא בחשבון, מפני שהדבר יביא לשואה גרעינית. השיב קדאפי: מה כוונתך שואה גרעינית? המעצמות יחליפו ביניהם מהלומות גרעיניות: אמר לו נאצר: לא. וקדאפי השתתק ואח"כ שאל האם יש גם לנו? אמר לו נאצר: לא. ניסיתי ולא הצלחתי. ואז שלח קדאפי את ראש ממשלתו עבד-אל-סאלם ג'אלוד לפקין לקנות את הפצצה.

באשר לווריאנט העיראקי נשק גרעיני עשוי לקדם את מעמדה של עיראק גם כלפי סוריה, גם כלפי המחבלים, גם כלפי מדינות המפרץ, אבל גם אצל העיראקים אין תפיסה של שימוש בנשק גרעיני, כפי שפעיל וחבריו מניחים שהצד הערבי יעוט או ירוץ לעשות זאת. אף הערבים הקרובים לגוון העיראקי, מדברים על הפגיעות היחסית שלהם, ועל היותו של העולם הערבי אוסף של נאות מדבר, בתוך השממה, ועל המספר המוגבל של מטרות בעולם הערבי, על הפגיעות של מקורות העושר הערבי, שכן אם מדובר בפצצות מימן, אזי גם שדות נפט לא קיימים. גל הלם של פצצת מימן שנורקת לים, מכסה יבשות גרעיניות: פה כלי הנשק שבהם מדובר הם בעלי עוצמת השמם שבאמת יכולה לסחוף אתה את כל המזרח התיכון ולא ישאר ערבי אחד לספר את הסיפור. אולי אף לא פלשתיני אחד.

וברגע שבא פעיל ואומר: אנחנו לעולם הרי לא נשתמש בזה, קודם כל הוא גורם נזק לנו, על-ידי-כך שהוא משמיט את הקרקע מתחת לאמינותו של האיום הקיים בינתיים מבחינתנו בעולם הערבי.

אם מדובר בכל-י-נשק בעלי עוצמה כזאת, אחת השאלות הנשאלות, היא האם ישראל עברה מן המימד האטומי למימני. לי נראית בעייה זו קריטית הרבה יותר מאשר מבעיית הפירוץ. השאלה השניה הנשאלת: האם יש ביכולתה הטכנית של ישראל לפתח כושר הישרדות לצורך מכה שניה, אם אמנם הצד הערבי יעשה שימוש בנשק גרעיני. בעיני פיתוח כושר כזה חשוב הרבה יותר מאשר הנסיונות להשיג מטרות לאומיות רבות, קצת מכל אחת ובעת ובעונה אחת. כלומר אם יש הוצאה עצומה לנשק קונבנציונאלי והשקעה באופציה הגרעינית, אבל לא מספיק, והשקעה בהתנחלויות, והשקעה בכלכלה של ארדוד, והשקעה ברווחה ועוד, התוצאה תהיה שאף אחת מהמטרות לא תושג ויש לחשוש שהוא הדבר המתרחש עתה בימי שרון.

החיש – אז חבל מאד. אם בלאו הכי היו הערבים חותרים לנשק גרעיני, מי צריך את הכור הזה שאינו מרתיע אף אחד. במקומו, היינו יכולים לבנות כור כוח, בתקציב דומה. זה היה הרבה יותר כדאי מאשר הכור של דימונה שהוא ודאי לא רנטבילי. מה גם שמכל כור כוח, אפשר גם לייצר חומר נפץ גרעיני.

הבה ננתח עתה את התחום השני, הצבאי. עד היום במאזן הצבאי הקונבנציונלי, בין העולם הערבי וישראל, הצליחה ישראל לפתח כושר לחימה צבאי קונבנציונלי, מעולה ומצטיין שהצליח לוודא את קיומה של ישראל, במשך שני דורות נגד עוצמה חומרית הרבה יותר גדולה הטמונה בעולם הערבי. אפילו נוצר ייחוד צבאי, יהודי, ישראלי מקורי שבתקופות ממושכות גם מנע מלחמה. עיקר היחוד התבטא בתיפעול כוחות שריון, אוויר, מסוקים, צנחנים, חיל רגלים, בקומבינציות קונבנציונליות התקפיות מצטיינות של פשיטות קטנות וגדולות, דוגמת הפשיטה המפורסמת על מעבר למפרץ סואץ והפשיטה לאנטבה, ושל מתקפות בסגנון מבצעי מלחמת ששת הימים והחלק השני, ההתקפי, של מלחמת יום הכיפורים. שיטה צבאית זו, שהוכיחה את עצמה עד היום, תתערער לחלוטין כאשר יהיה מאזן אימה גרעיני במזה"ת, כי חלק גדול מהפעולות האלה יקרבו סכנה של תגובה גרעינית ערבית.

מאזן האימה הגרעיני ישלול, איפוא, מאתנו את היכולת להשתמש בשיטות המוצלחות ביותר שהשתמשנו בהן לשם קידום בטחון ישראל, עד מאזן האימה הגרעיני. נאלץ למתן את הפעולות, להקטין אותן, להסתפק בפשיטות הרבה יותר קטנות, ועל ידי כך לחשוף את עצמנו לפעולות טירור, גרילה, הוללות ומתמשכות מצד הצד הערבי ביוזמה כי יכולת התגמול והמניעה הצבאית שנותרת לנו תחת אימת הגרעיני היא קטנה מאד. כך נאבד חלק ניכר מכושר ההרתעה הצבאית שהיה לנו קודם.

ברגע שישורר מאזן אימה גרעיני במזרח התיכון, תיכנס מדינת ישראל למבוי סתום חמור מאד, גם במישור הפוליטי וגם במישור הצבאי. לכן האינטרס הבסיסי ארוך הטווח של מדינת ישראל, הוא שלא יקום ולא יהיה ולא ישורר מאזן אימה גרעיני במזרח התיכון. האינטרס העמוק ביותר של ישראל הוא שלא יהיה נשק גרעיני במזה"ת התיכון. המדיניות הגרעינית של ישראל צריכה לדגול, איפוא, במאבק בלתי נלאה לפירוז מוחלט של המזרח התיכון מנשק גרעיני. ישראל צריכה לדרוש שהפירוז יחול על כל המדינות הנוגעות בדבר, כל המדינות הערביות, ומדינת ישראל ניתן להוסיף את פאקיסטאן, טורקיה ואיראן ויש לקבוע שהפיקוח על הפירוז ימצא בידי שתי או שלוש מעצמות העל – יחד עם מדענים ונציגים של המדינות הנוגעות בדבר. ישראל תהא מוכנה להעמיד את כוריה ומיתקניה הגרעיניים לפיקוח מלא. היא מוכנה גם שנציגים ערביים ישתתפו בפיקוח, והיא גם רוצה שנציגים שלנו ישתתפו בפיקוח במדינות ערב והאיסלאם. הכפרה היחידה של ישראל לאחר הפצצת הכור בעיראק היתה אם היתה מציעה מיד לאחר מכן פירוז המזה"ת מנשק גרעיני ע"פ הדגם הני"ל. אם אין למדינת היהודים כוח רוחני להציע פירוז המזה"ת מנשק גרעיני, מוטב שהמעצמות ימצאו דרך לכפות את הפירוז על המזרח התיכון. זאת, בטענה שהמאבק בין היריבים במזה"ת הוא מאד אידיאולוגי, מאד רדיקלי הטעון בהמון סממנים נפשיים דתיים, רומנטיים שקשה להשתלט עליהם, ומשום שהמזה"ת הוא אזור הנמצא במלחמה קרה בין ברית המועצות וארצות הברית. במסגרת של הדטאנט, מן הראוי שמעצמות העל תכפינה פירוז גרעיני על המזה"ת.

פירוז גרעיני שאנחנו יוזמים אותו עדיף על פני פירוז כפוי. אולם מבחינת האינטרס האוביקטיבי של ישראל, כל פירוז, אפילו כפוי, יותר טוב מאשר מאזן אימה גרעיני.

אני לא מאמין שקיימת אפשרות שלישית על פיה יפקיד העולם בידי ישראל את התפקיד של השוטר הגרעיני של המזרח התיכון. אם ננסה לנקוט עוד פעם פעמיים בשיטת הכור של בגדד נביא את המעצמות שיכפו עלינו פיקוח, פרוז ושקט; זאת במקום להסתכן בפעולות תגמול ערביות כלפי הכור בדימונה או כור המחקר בנחל שורק או במקומות אחרים. או שמא ייכפה הפירוז לאחר תגמול ערבי??

אם לא תבוא יוזמה ולא תבוא כפייה, יש סכנה שיגיע למזה"ת תוך עשר-חמש עשרה שנים, מאזן האימה הגרעיני. אם זהו תחום הזמנים, הייתי רוצה להגיע למצב של מאזן אימה גרעיני, כאשר הסכסוך הערבי-ישראלי מאחורינו. שהרי אם הסכסוך יימשך, יגרום מאזן האימה הגרעיני להרעה משמעותית בכושר העמידה והמיקוח של ישראל. לכן צריכה ישראל לזוים פרויקטים פוליטיים נועזים של עשיית שלום, כדי לנסות להגיע למצב שישראל תהפוך למדינה מקובלת במזרח התיכון, שהצליחה להשתלב ביחסי שלום עם שכניה מספר שנים טובות לפני בוא מאזן האימה הגרעיני.

הדרך היחידה והמהירה ביותר שאני מכיר, ליוזמה ישראלית בכיוון הזה, היא להציע את השטחים שזכינו לכבוש במלחמת ששת הימים, תמורת שלום. ישנה, איפוא, גם סיבה גרעינית ל"שלום עכשיו".

ואחרון-אחרון: הבעיה המוסרית. אני נמנה עם אלה שהיו שמחים אם לא היה בכלל נשק גרעיני בעולם. אני תומך בכל הסכם שהמעצמות מסכמות ביניהן, לצמצם את תפוצתו של הנשק הגרעיני. אני בעד פירוזים גרעיניים וצמצום תפוצת נשק גרעיני בגלל סיבות מוסריות. אני עוקב בחרדה נוראה אחר מעלליה של צרפת בהפצת החימוש הגרעיני. אני רואה בכך הפקרות נוראה. אני רואה בזאת חומרה רבה. אני מוצא את עצמי עכשיו בנושא של הנשק הגרעיני במזרח התיכון, שהשיקול הקר של התועלת המדינית והצבאית של מדינת ישראל, נמצא במיתאם גבוה מאד, כמעט בזהות, עם ההשקפות המוסריות שלי בנושא נשק גרעיני, זה נותן לי כוח רוחני רב להמשיך להיות ציוני.

יְלָטוּב־יְרוּשָׁלַיִם

כשהייתי בחרץ לארץ, שמעתי הרבה דברי קטרוג על ישראל, ולא היה נעים לשמוע זאת, חשבתי אז בלבי, כשאשוב לארץ לא אדבר עוד בסגנון זה. אקבל את הרע כקבל את הטוב, ואשאיר את הפתרונות לעתיד.

מכיוון ששבתי אני מוצאת שלא קל לעמוד בזה, בעיקר בימינו אלה, הימים הארוכים מעתה ועד אפריל, מועד פינוי סיני.

במערכה על חבל ימית יש, כידוע, שני גורמים. אלה המבקשים פיצויים ומוכנים לעזוב, לו גם נתקשרו למקום, ואלה שאינם מבקשים מאומה ואינם מוכנים לעזוב, לו גם הם חדשים במקום ואינם קשורים אליו כלל. נניח לראשונים, שהרבה דובר בהם. נדבר על האחרונים, שבאו לכאן כדי לייצג עיקרון, שאין לעקר את הישובים. והלא נעקרו. במשך חיינו בארץ, הרבה אנשים ואף ישובים? כן. אבל אלה לא היו משלנו, והדבר נעשה מתוך שיקולים מדיניים, אסטרטגיים ודמוגרפיים. כאן מדובר בעקירת ישובים יהודיים, ואז כל השיקולים האלה אינם תופסים.

ובינתיים, בימים הארוכים האלה, בין עתה ובין אפריל, הם מגלים יוזמה ופעילות. תלמידי ישיבות תורמים ימי עבודה. הנה נטיעות ט"ו בשבט, הנה עיר של פורים. ויש לי רושם שמחמת כל אותם מעשים קטנים חלה תזווה בדעת הקהל. מתחילים בני-אדם לחשוב, אם יש אנשים שכל-כך איכפת להם, שמוכנים לוותר על חיי נוחות, לתרום מזמנם ומכוחם ומכספם – האם לא צריך לוותר להם? להשלים עימם? סכנה גדולה היא לעם כאשר היוזמה וההתנדבות הופכים להיות נחלת קנאים לאומיים או דתיים. זה כל-כך "נחמד", וכל-כך מטעה. כי הרי כל אותם מעשים קטנים נעשים לשם מטרה גדולה – להפך החלטה דמוקרטית, לטרפד את ההסכם עם מצרים, לגדוע את תקוות השלום. ומי שמוכן לוותר כאן צריך לפחות לדעת שהוא מוותר על הרבה – הוא נותן תמיכה לתפיסה לאומית שאין עמה תקווה, ולתפיסה דתית שאין עמה הומאניות כלל-אנושית.

רגשי אשמה

קראתי ב"דבר" שיחה בין נחום ברנע ויוסי שריד, כשעברו ליד פארק קנדה שבקרבת לטרון. אמר י. שריד שזה מקום שיפה לבקר בו עם המשפחה. אמר נ. ברנע שזה מקום שהיו בו שלושה כפרים ערביים אשר נעקרו. אמר י. שריד שמותר גם לו, לנחום ברנע, לטייל בארץ וליהנות מבלי לחשוב בכל עת על מעשים שנעשו. היה זה מפתיע, ואף מעורר, לשמוע דברים אלה דווקא מפיו של יוסי שריד, לו גם אין בהם תשובה לשאלות.

והנה הודיעו ככלי התקשורת, לא מכבר, כי עשרה צעירים מפיו, ואולי יותר, התאבדו בתקופה האחרונה מתוך הרגשה של יאוש וחוסר פתרון אישי. קשה ומכאיבה היתה ההודעה הזאת, האם היא מטילה אשם עלינו? ודאי לא ברוח שבה אנו מאשימים את הגרמנים, כי לא פעלה אצלנו שום אידיאולוגיה שמטרתה לנוון ולייאש את הערבים ביפו. אבל בפראקטיקה של חיינו, זו אשר מתבטאה בתקציבים ובעדיפויות והיתרי בנייה וכל השאר, אכן נתאפשר הדבר. אין זה נאמר לשם הכללה דמאגוגית: יש לא מעט קהילות ערביות שאנו סייענו לקידומן ולרווחתן. בכל זאת ביפו קרה הדבר, בזמני, בעמי ובעירי, אכן, מסובך הוא עניין הרגשת האשמה. האם קיימת אשמה קולקטיבית? האם היא חלה עלינו, איפה, ומתי?

רות לבנית

אלון אלטרס

חול על ריצפת הבית

- אֲנִי מְסַמֵּן אֶת הָרֵעַד
- הַעוֹבֵר בְּחַלּוֹנוֹת.
- רוֹחַ עוֹבֵר בְּמִקְר,
- מוֹתֵיר חוֹל עַל רֵצֶפֶת הַבַּיִת.
- בְּהַפְּיֵטִי הַחוּצָה
- אֵינִי יָכוֹל לְדַעַת
- אֵם פְּסוּ הַדְּיוֹנוֹת
- אֶת הַדֶּרֶךְ הַהוֹלָקֶת דְּרוֹמָה.

(מתוך "אקלים הבית" שיופיע בהוצאת "עכשיו").